
СТАН ВИХОДУ ЖУРНАЛІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ. КОНСУЛЬТАЦІЙНО- МЕТОДИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ НАУКОВО- ВИДАВНИЧОЇ РАДИ НАН УКРАЇНИ У ВИРІШЕННІ АКТУАЛЬНИХ ПИТАНЬ НАУКОВОЇ ПЕРІОДИКИ

А.І. Радченко,

учений секретар
Науково-видавничої ради
НАН України

На сьогодні установами Національної академії наук України здійснюється випуск близько двохсот назв періодичних видань — журналів, збірників наукових праць, альманахів, часописів тощо.

Із цих видань 87 журналів та 41 збірник наукових праць започатковані за участі Національної академії наук України як юридичної особи.

Зазначу, що лише входження НАН України до складу співзасновників надає виданню право вважатись академічним виданням, брати участь у нашій Програмі підтримки журналів, і, найголовніше, бути виданим під грифом Академії, що часто порушується. Це та інші порушення викликають численні зауваження від Книжкової палати України імені Івана Федорова на адресу Академії через порушення Закону України "Про видавничу справу", інших чинних нормативних документів і державних стандартів. Видання НАН України започатковуються на підставі рішень Президії НАН України, цими ж рішеннями затверджується на посаді головний редактор академічного видання. Склад редакційних колегій затверджують відповідні Відділення наук НАН України.

Решта близько 80-ти видань — це періодичні видання установ НАН України. Вони не можуть виходити під грифом НАН України та не включені до переліку, затвердженого відповідною постановою Президії. Головних редакторів та склад їхніх співзасновників затверджує установа-засновник. Серед них є потужні видання, що мають високий рейтинг серед науковців, видаються або перекладаються англійською мовою, входять до зарубіжних наукометричних баз даних, маючи, відповідно, певні індекси цитування. Наприклад, журнал "Математичні методи та фізико-механічні поля" (Інститут прикладних проблем механіки і математики ім. Я.С. Підстригача) — на сьогодні успішно завершені переговори щодо перевидання цього журналу англійською мовою у видавництві *Springer*; журнал "Фізика конденсованих систем" (Інститут фізики конденсованих систем), що входить до наукометричної бази Томсонівського інституту *ISI*; журнал "Нелінійні коливання" (Інститут математики), який англійською мовою перевидає Американський Технологічний інститут. Таким журналам годилося би виходити під грифом НАН України.

До видань установ належать також журнали, що на початку 1990-х років були помилково зареєстровані без юридичної участі Академії, хоча саме Президія НАН України приймала рішення про їх започаткування. Протягом останніх чотирьох років ми запропонували таким виданням пройти належну перереєстрацію, більшість з них погодились і стали академічними виданнями (наприклад, "Наука і наукознавство", "Народознавчі зошити", "Математичні машини і системи", "Філософська думка"). Але деякі відмовились проходити перереєстрацію і залишились журналами установ, зокрема "Порошкова металургія", "Джерело", "Соціологія: теорія, методи, маркетинг".

Серед 87 журналів НАН України чотири належить до загальноакадемічних. Решта журналів належить до установ Відділень наук НАН України. Найменше таких журналів – один – має Відділення математики, найбільше – 11 – Відділення фізики і астрономії, решта Відділень наук – від 5 до 9.

Більшість цих видань започаткована ще за радянських часів, від 1991 року започатковано 35 видань.

Згідно зі свідченнями про державну реєстрацію, 12 разів на рік виходить 10 назв журналів, 6 разів на рік – 38 назв, 4 рази на рік – 39.

94 % журналів НАН України виходять, загалом дотримуючись графіка. І лише 5 журналів (6 % від загальної кількості назв) затримують вихід.

Із запізненням виходять журнали "Металофізика і новітні технології" та "Успіхи фізики металів" (Інститут металофізики ім. Г.В. Курдюмова), журнал "Екологія довкілля та безпека життєдіяльності" (засновники – Товариство "Знання" України, Міністерство освіти і науки України, Міністерство охорони навколишнього природного середовища України та НАН України). Затримується вихід журналів "Народна творчість та етнографія" (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського), "Народознавчі зошити" (Інститут народознавства) та "Проблеми кріобіології" (Інститут проблем кріобіології і кріомедицини).

На загальну ситуацію із дотриманням академічними журналами графіків випуску позитивно вплинули зусилля Науково-видавничої ради (НВР) НАН України – починаючи від 2002 року за ініціативою тодішнього голови НВР НАН України академіка НАН України В.В. Немошкаленка Президія НАН України розглядала питання про стан виходу журналів кожні півроку. Цю практику припинено у 2008 році, коли ситуація значно покращилась. Позитивно вплинуло на стан виходу журналів також запровадження Програми підтримки наукових журналів НАН України.

Статистичні дані щодо стану виходу журналів НАН України ми формуємо на підставі надходження від редакцій контрольних примірників видань. Тож, щоби уникнути прикрих неточностей, редакціям журналів слід передавати до Науково-видавничої ради НАН України контрольні примірники вчасно. Так, ми знаємо, що журнал Інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського "Східний світ" виходить вчасно, але редакція надає

нам контрольні примірники з запізненням. Тож до офіційної статистики Академії він потрапить також як журнал, випуск якого затримується. Це стосується і деяких інших видань. Станом на 09.06.10 НВР НАН України не одержала контрольних примірників 2010 року таких видань: "Бібліотечний вісник", "Біотехнологія", "Економіка та право", "Економіка промисловості", "Економічна теорія", "Журнал органічної та фармацевтичної хімії", "Штучний інтелект", "Онкологія", "Експериментальна онкологія", "Проблеми машинобудування", "Регіональна економіка", "Системні дослідження та інформаційні технології", "Технічна механіка", "Український математичний журнал".

Частину свого виступу я хочу приділити діяльності НВР НАН України. Вона є науково-організаційним органом при Президії НАН України, який здійснює загальне керівництво видавничою діяльністю Національної академії наук України. У своїй роботі НВР НАН України керується чинним законодавством, Статутом НАН України, рішеннями Загальних зборів і Президії НАН України, а також Положенням про НВР НАН України.

Діяльність НВР НАН України будується на громадських засадах із залученням широкого кола вчених та спеціалістів і спрямована на всебічне висвітлення та популяризацію результатів наукових досліджень НАН України в друкованих виданнях та інших носіях інформації. Серед її завдань – координація видавничої діяльності НАН України та сприяння публікації монографій, збірників наукових праць та наукових журналів, що відображають досягнення та перспективи наукових досліджень в Україні; забезпечення разом з відділеннями наук та їх установами високого наукового рівня видань НАН України, усунення паралелізму та дублювання, підвищення міжнародного рейтингу академічних видань; сприяння пропаганді досягнень науки і техніки та поширенню наукових знань, зокрема розповсюдженню друкованих видань НАН України; методична та економічна підтримка видавничої діяльності наукових установ; науково-аналітична робота в галузі видавничої діяльності НАН України.

Для поточного виконання цих завдань у 2002 році Президією НАН України прийнято рішення про створення Групи науково-методичного забезпечення видавничої діяльності НАН України. До складу групи входять директор Видавничого дому "Академперіодика" НАН України О.Г. Вакаренко, адже "Академперіодика" є базовою організацією НВР НАН України, учений секретар НВР НАН України А.І. Радченко та м.н.с. ВД "Академперіодика" М.В. Язвинська.

Група забезпечує поточну роботу Науково-видавничої ради НАН України, пов'язану із виконанням доручень уряду України та керівництва Академії. Завданнями групи є підготовка проектів законодавчих і нормативних документів і співпраця з таких питань з органами виконавчої влади. Наприклад, питання щодо підвищення статусу редакційних працівників, над яким ми співпрацюємо з фахівцями Міністерства освіти і науки України. Нещодавно КМУ визначив новий термін унесення відповідного

документа на розгляд – не пізніше 1 січня 2011 року. Також наша група виконує роботу із забезпечення формування та виконання державного замовлення на підготовку і випуск друкованої продукції НАН України, у межах якого здійснюється не тільки програма підтримки наукових журналів НАН України, а й виконання загальноакадемічних енциклопедичних проєктів – "Енциклопедія історії України", "Енциклопедія сучасної України", "Енциклопедія міжнародного права" та інші, а також забезпечується діяльність видавництва "Наукова думка" НАН України та ВД "Академперіодика" НАН України. Ми працюємо також над підготовкою академічних нормативно-методичних документів, частина з яких представлена у наданому учасникам конференції "Збірнику нормативних документів з питань упорядкування видавничої діяльності установ НАН України", формуємо статистичні та аналітичні матеріали, опрацьовуємо річні звіти наукових установ НАН України у частині "Видавнича діяльність" та готуємо відповідну частину до загального щорічного звіту Академії, укладаємо каталоги книжкових і періодичних видань НАН України, здійснюємо методичний супровід реєстрацій та перереєстрацій періодичних видань Академії та її установ, співпрацюємо з Книжковою палатою України, провадимо і методичний супровід з питань користування кодами ISBN, створюємо і наповнюємо сайт НВР НАН України та Ради з книговидання при МААН, надаємо методично-інформаційну допомогу "Укрінформнауці", яка була створена на виконання рішення РКВ при МААН. Як бачите, робота з журналами є лише частиною нашої роботи.

Політика ціноутворення, питання фінансової та бухгалтерської звітності, майнові питання діяльності редакційних підрозділів установ не належать до компетенції нашої групи.

Усі наші журнали є різними не тільки за тематикою, обсягом, форматом і періодичністю, а й за рівнем упровадження сучасних технологій – від видань, які не мають власної електронної пошти та сторінки у мережі Інтернет, до таких як "Український фізичний журнал", уся робота якого з авторами та рецензентами здійснюється у віртуальному просторі, або журнал "Фізика низьких температур", який ще на початку 1990-х рр. першим серед академічних періодичних видань опанував комп'ютерні технології підготовки і досі зберігає першість у багатьох аспектах – має один з найкращих постійно оновлюваних сайтів і найвищий серед українських наукових журналів імпаکت-фактор.

Усі відмінності важко врахувати, тож якщо ми маємо якусь пропозицію щодо організації роботи або інформацію для редакцій, або ж виконуємо аналітичні роботи, то здійснюємо загальну розсилку. Тому буває, що редакції одержують пропозиції з організації роботи з питань, які ними вже вирішено. Надходження її є свідченням, що у чомусь ви випередили інші видання. У таких випадках прошу не ображатись, повідомляти нам про стан справ з вашими виданнями, слідкувати за оновленням відповідної інформації у академічному електронному каталозі періодичних видань.

Ефективнішою наша робота може стати, якщо ви будете активно співпрацювати з нами – вчасно надавати контрольні примірники, повідомляти про зміни у статусі, стані видання, зміни складу редакційних колегій, відповідальних за видання осіб, про ваші здобутки, вдалі кроки у створенні електронних ресурсів видань, входження до наукометричних баз тощо. Адже навіть у річних звітах установ часто відсутня така інформація.

Прошу також звертати увагу на наш сайт – на ньому розміщено всю інформацію, яку ми надсилаємо вам електронною поштою, що, буває, і не доходить до адресата. Перевірте інформацію про ваші видання на сайті і повідомте про наявні там неточності.

Лічильник відвідувань нашого сайту "Наукові публікації і видавнича діяльність" (www.publications.nas.gov.ua) показує, що протягом останніх шести місяців ресурс відвідало близько 130 тисяч користувачів, здійснивши понад 200 тисяч звернень до окремих сторінок. За один день сайт у середньому відвідує 900 користувачів.

І на останок хочу повідомити вам деякі висновки, зроблені світовими експертами щодо майбутнього періодичних видань – паперових та електронних.

У межах проекту "Медіа-бібліотека", здійснюваного за підтримки Міжнародного фонду "Відродження" Лабораторією законодавчих ініціатив спільно зі Школою політичних студій та Школою професійної журналістики, було зроблено підборку матеріалів, що останнім часом з'явилися в українських мас-медіа з цього приводу (www.media.parlament.org.ua). Нижче коротко викладені й проілюстровані основні висновки з цієї підбірки.

Один з найбільших видавців у Європі – концерн *Alex Springer* – виділив три основні напрямки власної стратегії виживання. Це, по-перше, упровадження нових інтернет-сервісів на платній основі, різноманітні передплатні послуги. По-друге, боротьба з агрегаторами новин та іншої інформації (типу *Google*), наприклад, заборона на безкоштовне користування власним контентом або й упровадження обов'язкових ліцензійних угод, що передбачатимуть платне користування матеріалами видавців для агрегаторів. І, по-третє, оптимізація роботи працівників – запуск нових проектів без практичного розширення штату, багатопланове використання однієї інформації, тобто зростання кооперації, створення різних тематичних спеціалізованих блоків у електронному та паперовому вигляді для цільових аудиторій.

Майбутні електронних ресурсів – цікавих, відомих і прибуткових – у створенні якісних та інформативних проектів. Перспективними серед безлічі інтернет-ресурсів є тільки ті, які можуть запропонувати користувачеві ексклюзивний продукт, брендовий і впливовий, а у подальшому зможуть створювати спеціальні сервіси, зокрема галузеві.

Поки виробники віртуальної видавничої продукції шукатимуть оптимальних шляхів заробітку і створюватимуть відповідні платформи, міне, на думку експертів, ще близько 15 років, на які припаде розквіт комбіно-

ваних видань. У цей час ніщо не загрожуватиме спеціалізованим паперовим, зокрема науковим виданням, але його слід використати на створення ефективної схеми переходу до віртуального простору, формування у ньому власної ніші. І шляхи до цього частково такі самі, як і ті, що торують сьогодні комерційні медіа, – створення комбінованих видань, уведення оплати за читання спеціальних матеріалів у мережі, платного доступу до окремих сайтів або їхніх частин, формування галузевих інформаційних блоків, розвиток шляхів доставляння інформації, консолідація видавців окремих видань, створення "об'єднаних редакцій" для виготовлення друкованих та інтернет-версій різних видань тощо.

Тож на сьогодні, за умов подорожчання поліграфічних матеріалів і послуг, необхідності реєстрації та існування паперової версії видання і впровадження інтернет-технологій, комбіновані видання – єдиний можливий вихід для забезпечення існування наукової періодики.

Тираж видання при цьому визначається як сума кількості випущених друкованих і електронних версій. Електронні версії можуть бути використані як авторські примірники, примірники для доставляння у віддалені, зокрема закордонні, бібліотеки, для задоволення потреб передплатників. При цьому електронна версія повинна бути повним відповідником друкованої, вона фактично являє собою оригінал-макет видання, з якого здійснюється тиражування.

Повертаючись до висновків світових експертів щодо перспектив співіснування друкованих і електронних видань, зазначу: журнали НАН України вже мають більшість ознак, які тільки починають формувати комерційні видавці.

Це спеціалізованість, адресність (орієнтування на певну аудиторію споживачів, яка вже існує (!)), висока якість, придатність до створення тематичних блоків, "об'єднаність редакцій" (фактично, їх поліфункціональність).

Для того, щоби не втратити цю фору, науковим журналам слід продовжувати кооперацію – на часі створення корпоративного інформаційного інтернет-ресурсу, який сприятиме рекламуванню та розповсюдженню продукції, організація дієвих механізмів передплати електронних версій видань, створення платформи для поступового переходу всіх журналів НАН України до комплексної форми існування, а згодом – і до віртуальної.